

## PONTUSÇU ÇETELERLE MÜCADELE GÜNLERİNDE DÂHİLİYE VEKİLİ FETHİ (OKYAR) BEY'İN KARADENİZ GEZİSİ (28 Ocak-25 Mart 1922)\*

*Mesut ÇAPA\*\**

### ÖZ

Pontus Meselesi, Milli Mücadele yıllarında hep gündemde kalmıştır Pontusçu Rum çeteleri, Samsun ve çevresindeki faaliyetlerini 1922 yılı sonlarına kadar sürdürmüşlerdir. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükümeti, Pontus isyanını bastırmak üzere bazı tedbirler almıştır. 1920 yılı sonlarında kurulan Merkez Ordusu, 1921 yılında Pontusçu çetelere karşı önemli faaliyetlerde bulunmuşsa da kesin bir sonuca varılamamıştır. Fethi (Okyar) Bey'in Dâhiliye Vekilliği (10 Ekim 1921-4 Ekim 1922) döneminde de bu mücadele sürdürülmüştür. Fethi Bey, 1922 yılı baharında Pontusçulara karşı düzenlenecek olan harekâtı yakından takip etmek üzere, 28 Ocak-25 Mart 1922 tarihleri arasında Karadeniz gezisini gerçekleştirmiştir. Bu gezi sırasında Samsun dışında bir ara Trabzon, Giresun ve Ordu'yu da ziyaret etmiştir. Makalede, Fethi Bey'in Karadeniz gezisi çerçevesinde Pontusçu çetelere karşı başlatılan mücadeleye yer verilecektir.

**Anahtar Sözcükler:** Pontusçu çeteler, Dahiliye Vekili Fethi Bey, Jandarma Genel Komutanı Galip Bey, 10. Fırka Komutanı Cemil Cahit Bey, Samsun, Trabzon, Giresun, Ordu, Samsun Mutasarrıfı Faik Bey.

### MINISTER OF INTERIOR FETHİ OKYAR'S BLACK SEA TRIP DURING THE REBELLION OF PONTUS (28 JANUARY-25 MARCH 1922)

### ABSTRACT

The Pontic Issue remained on the agenda during the years of National Struggle. The Pontic Greek gangs continued their activities in and around Samsun until the end of 1922. Grand National Assembly of Turkey (Parliament), the Government has taken some measures to suppress the rebellion of Pontus. The Central Army, founded in the late 1920s, took important measures against the activities of the Pontic gangs in 1921, but the result was not satisfactory enough. This struggle continued during the period of Fethi Okyar Bey (October 10, 1921 - October 4, 1922). In the 1922 spring, Fethi Bey carried out the Black Sea tour between 28 January-25 March 1922 to monitor the operation against the Ponticists. During this trip, he extended his visit to Trabzon, Giresun and Ordu. In this article, the

\* *Gönderim tarihi:15.11.2018. Kabul tarihi:21.01.2019.*

\*\* *Prof. Dr., AÜ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, ANKARA. capa@ankara.edu.tr  
ORCID: 0000-0003-1924-813X*

struggle against the Pontic gangs will be examined within the frame of Fethi Bey's visit to the Black Sea.

**Keywords:** Pontic gangs, Interior Minister Fethi Bey, Gendarmerie General Commander Galip Bey, Cemil Cahit Bey of 10th Commander, Samsun, Trabzon, Giresun, Ordu, Faik Bey the District Governor of Samsun.

## Giriş

Rumeli'de, İttihatçı subaylarla birlikte İkinci Meşrutiyet'in ilanı için çalışmış olan Fethi (Okyar) Bey, bu dönemde bazı görevlerde bulduktan sonra Paris Sefareti ataşemiliterliğine tayin olunmuştur. Trablusgarp Savaşı'nın başlaması üzerine Fransız ordusunda staj yapmakta olan bazı subaylarla birlikte cepheye giderek İtalyanlara karşı mücadele etmiştir. Balkan Savaşı'nda Bolayır'daki ordunun komutanlığına tayin edilmiştir. Şarköy-Bolayır muharebesinde Bulgarlara karşı yaşanan mağlubiyet üzerine, Şarköy çıkarma harekâtını idare eden Enver Paşa ile aralarında çıkan anlaşmazlık sonucu yolları ayrılmıştır. Balkan Savaşı'ndan sonra askerlikten istifa ederek Sofya Sefaretine tayin edilen Fethi Bey, burada bir süre ataşemiliter olarak görev yapan Mustafa Kemal Paşa ile beraber çalışmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda İstanbul mebusluğuna seçilerek Mebuslar Meclisi'ne katılan Fethi Bey, Mütareke döneminde İzzet Paşa Hükümetinde Dâhiliye Nazırı olarak görev yapmıştı. İzzet Paşa'nın istifasından sonra siyasi hayattan çekilmiş olmakla birlikte, Ferit Paşa Hükümeti zamanında tutuklanarak önce Bekirağa Bölüğü'ne atılmış ve ardından İngilizler tarafından Malta adasına sürgüne gönderilmiştir.<sup>1</sup>

Malta'dan döndükten sonra Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katılan Fethi Bey, 10 Ekim 1921-4 Ekim 1922 tarihleri arasında Dâhiliye Vekilliği görevinde bulunmuştur. Siyasi ve askeri tecrübeye sahip olan Fethi Bey, bakanlığı süresinde mesaisinin çoğunu Pontus Meselesiyle mücadeleye ayırarak isyanın bastırılmasında etkili olmuştur.

9 Aralık 1920 tarihine Pontuşçularla mücadele etmek üzere Merkez Ordusu kurularak komutanlığına Nurettin Paşa getirilmişti. Karargâhı Amasya'da bulunan Merkez Ordusu, geniş bir alana dağılmış olan Pontuşçu çetelere karşı 1921 yılında etkili harekâtlarda bulunmuşsa da Pontus isyanı bastırılmamıştı. Fethi Bey'in Dâhiliye Vekilliğine başladığı sırada Merkez Ordusu'nun görev ve sorumluluğu devam ediyordu.

Fethi Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) 29 Aralık 1921 tarihli oturumunda Pontus Meselesi hakkında detaylı bilgi vermiştir.<sup>2</sup> Yine aynı tarihlerde

<sup>1</sup> *Anadolu Hediyesi*, Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şürekâsı, No:4, Dersaadet 1337.

<sup>2</sup> İzmit mebusu Sırrı Bey'in Anadolu için yapılan Pontus propagandasına hakkındaki sualine Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey'in şifahi cevabı. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*

Genelkurmay Başkanı (Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi) Fevzi Paşa (Çakmak) ile Dâhiliye Vekili Fethi Bey TBMM’de Samsun, Amasya ve Tokat mebuslarıyla yaptıkları toplantıda, “Pontusculuk nam ve hülyası altında” Birinci Dünya Savaşı’nın başından itibaren Samsun, Çarşamba, Erbaa istikametinden Tokat’a “bir buçuk saat mesafede Yaylacık Dağına kadar uzanan ormanlık saha dâhil ve haricindeki İslâm ahali ve köylerine karşı her çeşit mezalim” yapmaktan çekinmeyen Pontusçu çetelere karşı alınacak tedbirleri görüşerek ilkbahardan önce harekât düzenlenmesini kararlaştırdılar. Silah altına alınacak askerlerle o civardaki mevcut kuvvetler takviye edilerek yeniden düzenlenecekti. 1922 yılı baharında yapılacak harekâtın başında Fethi Bey’in “âmir ve âmil” olarak bulunması kararlaştırılmıştır. Kararın uygulanması için Fethi Bey’in bizzat Samsun mıntıkasına gitmesi uygun görülmüştür.<sup>3</sup>

28 Ocak 1922 tarihinde Fethi Bey, “Samsun ve havalisinde ittihaz olunan tedâbir-i inzibatiyeye yakından temas ve nezaret etmek üzere” Ankara’dan Samsun’a hareket etti.<sup>4</sup> İki ay kadar (28 Ocak-25 Mart 1922) süren Karadeniz gezisi Ankara, Yozgat, Çorum, Merzifon, Havza, Kavak, Samsun, Bafra, Samsun, Trabzon, Giresun, Ordu, Samsun, Amasya, Çorum Sungurlu, Ankara güzergâhı üzerinden yapılmıştır. Fethi Bey, daha ziyade Samsun ve çevresinde çalışmalarda bulunmuştur. Bildiride, Fethi Bey’in gezisi çerçevesinde Pontusçularla yapılan mücadele ele alınmaktadır.

### **Dâhiliye Vekili Fethi Bey’in Ankara’dan Samsun’a Hareketi**

Dâhiliye Vekili Fethi Bey, 28 Ocak 1922 günü refakatinde Jandarma Genel Komutanı Miralay Galip (Yenen) Bey<sup>5</sup> ile Özel Kalem Müdürü Raşit Bey olduğu halde Pontus isyan bölgesine gitmek üzere Ankara’dan ayrıldı. 25 Ocak tarihinde İcra Vekilleri Heyet Başkanlığı’na gönderdiği yazıda, “Tokat, Amasya, Canik livaları dâhilinde Rum eşkıyanın fecayî” ve tecavüzâtı bunların bir an evvel kâmilten tenkil ve imhalarını zarurî kılmış olmasından dolayı mahallerinde tedâbir-i lâzime ve müessire ittihazı için bizzat” seyahate mecbur kaldığını açıklamıştı.<sup>6</sup> Fethi Bey, Ankara’dan ayrılmadan önce, 26 Ocak’ta Bakanlık Vekaletini Maarif Vekili Vehbi Bey’e bırakmıştı.<sup>7</sup>

(TBMMZC), 29.12.1921, C: 15, Ankara 1959, s. 238, 241-242; *Hâkimiyet-i Milliye (HM)*, 28 Mart 1922.

<sup>3</sup> TBMMZC, C: 20, TBMM Matbaası, Ankara 1959, 18.5.1922, s. 67-68.

<sup>4</sup> TBMMZC, C: 18, TBMM Matbaası, Ankara 1959, s.183.

<sup>5</sup> Ali Galip Yenen (1877-1948): 31 Mayıs 1921 tarihinde Jandarma Genel Komutanlığı’na atanan Galip Bey, bu görevindeyken 16 Temmuz 1923’te Niğde milletvekilliğine seçildi. Bkz., Mücahit Özçelik, “I. ve II. Dönem Niğde Milletvekilleri ve Faaliyetleri”, *I. Uluslararası Niğde Dil, Kültür ve Tarih Sempozyumu*, 3 Mayıs 2012, s. 16.

<sup>6</sup> *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 030.0-010-000-000-199-360-2.

<sup>7</sup> TBMM’nin 13 Mart 1922 tarihli oturumunda Bakanlık bütçesi görüşülürken Hüseyin Avni Bey, Fethi Bey’in vekaleti kendiliğinden bir başkasına bırakmasını eleştirerek bu görevlen-dirmenin kanuni yetki sınırları dışında olduğunu iddia etmiştir: “Dahiliye Vekili Fethi Beyefendi bir vazife ile makamlarını muvakkaten terk ederken Maarif Vekili Vehbi Beyefendiye hotbehot ve hiçbir kanuna müstenit olmaksızın ve selâhiyet-i kanuniye hilafında hareket ederek vekalet

Fethi Bey, daha Samsun yolundayken, 8 Şubat 1922'de Merkez Ordusu lağvedilerek<sup>8</sup> Pontusçularla mücadele görevi 10. Fırka Komutanlığına bırakılmıştı. Daha önce 10. Fırka Komutanlığında bulunan İsmail Hakkı Bey değiştirilerek yerine Miralay Cemil Cahit Bey getirilmişti. Bu değişiklikle birlikte yetkinin mülki teşkilata devredilmesiyle Fethi Bey'in sorumluluğu daha da artmıştı.<sup>9</sup>

Fethi Bey, Ankara'dan Samsun'a giderken yaşanan gelişmeleri TBMM'de şöyle açıklamıştır:

Yola çıktığım zaman zannedirim Ocak ayının yirmi sekizine tesadüf ediyordu. Buradaki toplantı bundan on, on beş gün evvel yapılmış idi. Merkez Ordusu'na emirler verilmiş idi. Maatteessüf ben Keskin'e vardığım zaman bu efradın silahaltına alınmadığı ve buna Merkez Ordusu'nca lüzum gösterilmediğini anladım ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine maruzatta bulundum. O andan itibaren o efrat silahaltına alınmaya başlanmıştı. Bu yolda mütemadiyen bu işle meşgul oldum, Merzifon ve Havza'ya vasil olduğum zaman Merkez Ordusu baki kaldıkça bu takip meselesini cihet-i mülkiye mi yapacak, yoksa cihet-i askeriye mi yapacak? Bunu bir haysiyet meselesi haline koydukça bu işin doğru gitmeyeceğini söyledim ve o zaman rüfekadan Asım Bey de beraber idi zannedirim. Bu hususta yine maruzatta bulundum. Orada gerek ahalinin ve gerek askerinin itimadını haiz olan bir zatın 10. Fırka Komutanlığı'na tayin olunmasını ve Merkez Ordusu teşkilatının lağvına lüzum gösterdim. Zaten evvelce de Merkez Ordusu teşkilatına nihayet vermek Erkân-ı Harbiye'ce düşünülmekteyken ve Merkez Ordusu'nun ve gerideki teşkilatın tenkisi Meclis-i Âlinizin arzusu iktizasından bulunduğundan Merkez Ordusu ilga olunmuş ve Cemil Cahit Bey Fırka kumandanlığına getirilmiştir. İşte asıl işe başlamam Cemil Cahit Bey'in Fırka Komutanlığına tayininden itibaren olmuştur. O zamana kadar hep müşkülâtle mücadele etmeye mecbur kaldım. Cemil Cahit Bey Fırka Komutanlığına tayin olunmuş ve tertibat almaya başlamış idi.<sup>10</sup>

Fethi Bey Samsun'a, Yozgat-Çorum-Merzifon-Havza ve Kavak üzerinden gitmiştir. Samsun Mutasarrıfı Faik (Günday) Bey, Fethi Bey'i karşılamak üzere Samsun Belediye Başkanı Nihat ve Samsun Ticaret Odası Başkanı Yelkencizâde Şükrü Beylerle birlikte bir kamyonla Kavak nahiyesine gelmiştir. Bu sırada Havza'da bulunan Fethi Bey'in kendisiyle yalnız görüşmek istediğini telgrafla bildirmesi üzerine ertesi gün atla Havza'ya geçmiştir. Amasya Mutasarrıfı Osman Bey de oraya gelmişti. Havza'da yapılan toplantıda, Pontusçulara karşı yapılacak harekât hakkında görüşmelerde bulunulmuştur. Faik Bey'in teklifi üzerine, 10. Fırka'nın bütün kuvvetleriyle Samsun-Kavak şosesinin muayyen noktalarından Kocadağ'dan Nebyan dağları istikametince Kızılırmak'a kadar büyük bir tarama harekâtı yapılmasına karar verilmiştir. Pontusçu çetelerin Kavak-Havza arasından Vezirköprü taraflarına geçmelerine ve Kızılırmak civarından batıya kaçmalarına

---

verdiğine dair, o zaman İcra Vekilleri Heyeti Reisi bulunan Fehmi Efendi Hazretlerinin bir tezkeresini okuyorum.", *TBMMZC*, C: 18, TBMM Matbaası, Ankara 1959, s.183.

<sup>8</sup> Hadiye Yılmaz, *Dünden Bugüne Pontus Macerası*, İstanbul 2016, s.151.

<sup>9</sup> *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C: III, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1985., s. 372.

<sup>10</sup> *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, s.372.

engel olmak için askeri önlemler alınacaktı. Ayrıca, Samsun-Bafra arasında Kocadağ, Engiz ve Enbiyalı mıntıklarındaki çetelere karşı da benzer önlemler alınması kararlaştırılmıştı.

Fethi Bey ve refakatindekiler, Samsun Mutasarrıfıyla birlikte bir gün sonra Havza'dan yaylı arabalarla Kavak'a geldiler. Yolculuk yağmurlu bir havada bozuk ve çamurlu bir yolda geçmişti. Geceyi Kavak'ta geçiren heyet, ertesi gün kamyonla Hacılar ve Mahmur dağları zorluklarla geçilerek 10 Şubat akşamı karanlığında Samsun'a geldi. Fethi Bey'in Samsun'a gelişinde maiyetinde Jandarma Genel Komutanı Miralay Galip Bey, Jandarma müfettişlerinden Binbaşı Rasim (Canpolat), Özel Kalem Müdürü Raşit Bey'le birlikte Miralay Cemil Cahit Bey bulunuyordu. Günün kararmasına rağmen Samsunlular Fethi Bey'i tezahüratla karşıladılar. Fethi Bey, Samsun'da kaldığı müddetçe Yelkencizâde Şükrü Bey'in evinde konakladı.<sup>11</sup>

### **Fethi Bey Gelmeden Önce Samsun'da Durum**

Fethi Bey'in Samsun'a geldiği sırada Canik (Samsun) Sancağı Mutasarrıflığı'nda Ahmet Faik (Günday) bulunuyordu. Ordu Mutasarrıflığı'ndan Samsun'a atanan Faik Bey 10 Kasım 1921 tarihinde göreve başlamıştı.

Bu sırada Samsun ve çevresinde asayiş oldukça kötüydü. Bütün Rumlar çocuklarıyla birlikte Samsun, Kavak, Çarşamba, Terme, Bafra ve Alaçam'da köylerini terk ederek dağlara çıkmışlardı. Dağlarda muntazam birlikler kurmuş olan Pontusçu Rumlar, siyasi bir gaye uğrunda eşkıyalığa başlamışlardı. Başlarında Samsun'un Kadıköy mahallesinden İstil adında bir öğretmen bulunuyordu. Silahlı çeteler bir ordu düzeninde teşkilatlanmışlardı. Silahsız kuvvetler ise yangıncı ve hamallar şeklinde iki gruba ayrılmıştı. Türk köylerine yapılan hücumlarda yangıncılar köy evlerini tutuşturuyor, hamallar ise evlerdeki erzak ve eşyaları hayvanlara yükleyip götürüyorlardı. Bu durum Türk köylerinde büyük bir korkunun doğmasına sebep olmuştu. Mutasarrıflığa müracaatta bulunan Kocadağ mıntikasındaki köylüler Pontusçu çetelerin zulümlerinden korunmalarını istemişlerdi. Birinci Dünya Savaşı'nda isyana kalkıştıkları için Yozgat taraflarından Çarşamba ile Erbaa kazaları arasındaki yerlere iskân edilen dört yüz kadar Ermeni de eşkıyalığa başlamışlardı.<sup>12</sup>

Mutasarrıf Faik Bey, Pontuscu eşkıyalara karşı milis teşkilatı kurmak için hemen harekete geçti. Samsun ileri gelenlerinden 30 bin lira topladı, muhtelif mıntıkları korumak üzere milis teşkilatı kurdu. Perşembe nahiyesinden Soyтары oğlu İsmail Ağa Dikbıyık ve çevresinde, Pazarlı Mustafa Kocadağ mıntikasında, Tekke köylü Of'lu Molla Ahmet Tekke mıntikasında, Çarşamba'nın Gökçedere Köyünden Ali ve Halim komutasındaki milis müfrezesi de Dikbıyık ve daha ileri mıntıklarda görevlendirildi. Bu milis teşkilatı sayesinde Samsun sancağının ve özellikle köylerin güvenliği sağlanmıştı. 10. Fırka Komutanı Miralay İsmail Hakkı Bey, İlyas köyü civarından Kadamut ve Susuz Hanlar istikametinde yaptığı tarama

<sup>11</sup> Süleyman Beyoğlu, *İki Devir Bir İnsan: Ahmet Faik Günday ve Hatıraları*, Bengi Yayınları, İstanbul 2011, s. 428-429.

<sup>12</sup> Beyoğlu, *a.g.e.*, s. 423,425.

harekâtıyla Avdan köyü ve şose civarında sağlı sollu Rum köylerini Pontusçu çetelerden temizlemiştir.<sup>13</sup>

Faik Bey, Pontuscu çetelere karşı Samsun merkezini korumak için de bazı tedbirler almıştır. Samsun'un İlyas köyü, Protestan mezarlığı ve Çiftlik'ten sahile kadar uzanan mıntıkada siperler kazdırılarak geceleri bu siperlerde bulunan jandarma, asker ve bekçiler Samsun'a girmeye çalışan Pontusçu eşkıyayı durdurmaya çalışmıştır. Muhtemel bir çatışmaya mani olmak için Faik Bey, Rum ailelerini iç kısımlara ve merkez mıntikasına sevk ettirmiştir.

Faik Bey, Samsun'da göreve başladığı ilk günlerden itibaren, Pontusçu çetelere karşı bazı tedbirler alınması için Dâhiliye Vekâletiyle yazışmalarda bulunmuştur. 10. Fırkanın yetersiz olacağını tam mevcutlu bir fırka daha gönderilmesini istemiş, aksi takdirde, "Pontusçu çeteler köylerimizi yakacaklar ve birçok kadın ve çocuklar da olmak üzere insanları katl ve ifna edecekleri gibi menkul mallarını erzak ve ekin ve hayvanat ve eşyalarını gasp edeceklerini" yazmıştı. Takviye asker gönderilmesinin imkânsızlığı anlaşılınca Faik Bey, Dâhiliye Vekâleti'ne yeni bir öneride bulunarak 600 bin lira tahsisatla teşkil edeceği milis kuvvetleriyle Samsun, Amasya ve Tokat sancaklarındaki Pontusçu çeteleri üç ay içinde ortadan kaldıracığını taahhüt etmiştir. Tahsisat yetersizliğinden bu teklif de kabul görmemiştir. Faik Bey Dâhiliye Vekaleti'ne sunduğu son önerisinde, bütün sorumluluğu kendisine ait olmak üzere "hükümetin Pontusçu çeteleri tenkil ve imha edeceği zamanın hululüne kadar devam etmek kayıt ve şartıyla" Pontusçularla belirli şartlar dahilinde mütareke yapmasına izin verilmesini istemiştir. Dâhiliye Vekâleti bu öneriyi ve mütareke şartlarını kabul ederek uygulanmasına izin vermiştir. Bunun üzerine çete reisi İstil'le irtibata geçilerek silahlarından bir kısmını teslim etmek suretiyle mütareke yapılmıştır. Faik Bey'in anlarında belirttiğine göre, bu tedbirler sonucu Samsun ve çevresindeki eşkıyalık olayları son bulmuş ve köylüler huzura kavuşmuşlardır.<sup>14</sup>

Samsun Mutasarrıfı Faik Bey 1922 yılının ilk günlerinde dağlardaki Pontusçu çetelere hitaben bir bildiri yayınladı. Beyannamede, köyleri terk edip dağlara çekilmiş olan silahlı ve silahsız bütün Rumların kayıtsız şartsız silahlarıyla bir ay içinde davete katılarak teslim olmaları isteniyordu. Faik Bey bildirisinde Pontusçuların, yabancı bir devlet adına çalışan ve bu uğurda para karşılığında namus ve vicdanını hiçe sayan vatansız kişilerin teşvikleriyle kandırılarak dağlara çekildiklerini ve ailelerini de felakete sürükleyerek dağlarda bedevî hayatı yaşamakta olduklarını hatırlatarak şöyle sesleniyordu:

Sizler; asırlarca bu toprakta yaşadınız ve bu toprakların hakiki sahipleri olan Türklerle yüzlerce seneler hemhâl oldunuz. Birbirlerinizin elinden kahve, su içtiniz; yemek yediniz ve hatta kesinlikle biliriz ki, biriniz ticaret için başka yerlere giderken evinizi, çoluk- çocuğunuzu bir Türk komşunuzun gözetimine emanet ettiniz. Döndüğünüzde, o Türk'ün ailenize nasıl bir fedakârlıkla bakışımı ihtimal ki hayretle gördünüz, böyle değil miydi?

<sup>13</sup> Beyoğlu, *a.g.e.*, s. 426-427.

<sup>14</sup> Beyoğlu, *a.g.e.*, s.432-433.

TBMM Hükümeti; şimdiye kadar her iki taraftan akan, gelecekte de akması pek muhtemel olan birçok kanlara artık bir nihayet vermek, kendi emrine tâbi, sâdik tebasını yine şefkatli kollarına almak kararındadır.<sup>15</sup>

Beyannamenin tebliğinden sonra binlerce silahsız Pontusçu kadın, erkek, çocuk papazlarıyla birlikte devletin vaadine uyarak geri döndüler. Bunlar İlyas köyündeki kışlalara yerleştirildi. İaşe ve tedavileri Amerikan Yakındoğu Yardım Cemiyeti tarafından sağlandı. Kendilerine verilen sürenin sona ermesinden sonra, yolda işeleri karşılanarak arabalarla iç kısımlara sevk edilmek üzere Amasya'ya gönderildiler. Bununla birlikte Canik, Amasya ve Tokat sancakları dağlarında hala 60 bine yakını silahlı olmak üzere 160 bin civarında Pontusçu eşkıya faaliyet halindeydi.<sup>16</sup>

### Fethi Bey'in Samsun ve Civarındaki Çalışmaları

10 Şubat 1922 akşamı Samsun'a gelen Dâhiliye Vekili Fethi Bey, iki gün sonra yerel gazeteler vasıtasıyla Pontuscu isyancılara karşı bir bildiri yayınlarak devletin adaletine sığınmalarını istedi:

Asırlardan beri devletin ihsanı altında her türlü refah ve saadete erişmişken size dost görünen fakat hakikatte hem bu memleketin, hem de aynı zamanda sizin düşmanınız olan dış güçlerin etkilerine kapılarak Pontus adıyla bir devlet kurmak için devlete ve millete karşı isyan ettiniz. Memleketin ziraat ve ticaretine faydalı bir unsur iken çevrenizdeki İslam köylerini yakmak ve halkını öldürmek, ateşe atmak suretiyle etrafi harap ve sefalet içerisinde bıraktınız. Yaşamak mücadelesine girişen Türk milleti cephede meşgul iken sizler düşmanlarımız hesabına vatana karşı silah kullandınız.

Bu hareketinize karşı Hükümet gereken askerî tedbirlere başvuracaktır. Ancak kan dökülmesine sebebiyet vermemenizi son defa olmak üzere size hatırlatmayı bir insanlık görevi sayarak bir hafta zarfında kayıtsız-şartsız Bafra, Çarşamba, Lâdik, Erbaa, Vezirköprü ve Havza hükümetlerine veya karşılaştığınız askeri birliklere teslim olmak suretiyle memleketin kanunlarına uymaya sizi davet eylerim.<sup>17</sup>

Bildirinin Pontusçu çeteler üzerinde pek etkisi olmamış, ancak silahsız çok az kişi teslim olmuştur. Bunlar arasında “aceze gürûhundan olanlar” iç kısımlarda iskân edildiler.<sup>18</sup> Pontusçuların tamamına yakını bildiriye uymayarak eşkıyalık ve isyanda ısrar etmişlerdir. Aralarında subayların da bulunduğu Pontusçu eşkıyaların iyi talim ve askerî eğitim gördükleri anlaşılmaktaydı. TBMM Hükümeti, verilen

<sup>15</sup> *Hâkimiyet-i Milliye (HM)*, 11 Ocak 1922.

<sup>16</sup> Beyoğlu, *a.g.e.*, s.424-25.

<sup>17</sup> *HM*, 14 Şubat 1922; *İstikbal*, 19 Şubat 1922; Yılmaz Kurt, *Pontus Meselesi*, TBMM Basımevi, Ankara 1995, s. 389-90; Yılmaz, *a.g.e.*, s. 151; Nuri Yazıcı, *Milli Mücadele'de (Canik Sancağı'nda) Pontusçu Faaliyetler (1918-1922)*, Ankara 1989, s. 100.

<sup>18</sup> Fethi Bey, TBMM'de bu konuda şöyle demektedir: “Dehalet edenler, Samsun'da iken bir beyanname neşretmiş idim, bir hafta müddetle Hükümet eşkıyaya tedâbir-i askeriyeye tevessül edecektir. Fakat bilâkaydüşart Hükümete dehalet edecekler varsa, dehalet etsin dedim ve filvaki bunun üzerine bilâkaydüşart dehalet edenler olmuştur. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, s. 408.

müddetin dolması üzerine kanuna uymayan asilere karşı askerî harekâtı başlatmak zorunda kaldı.

10. Fırka Komutanı Cemil Cahit Bey, yapılacak harekât için birlikleri hazırlamış ve harekâtın başlayacağı gün belirlenmiştir. Galip ve Faik Beylerle birlikte harekâtı yakından takip etmek üzere Şubatın sonlarında Bafra'ya giden Fethi Bey, burada kaldığı 3-4 gün zarfında Tir Alizâde Mehmet Bey'in evinde konaklamıştır. Galip ve Rasim (Canpolat) Beyler harekâtı yakından takip etmek üzere Kızılırmak nehri boyunca güneye doğru gitmişlerdir. Pontusçu çetelerden binlercesi çolukçocuklarıyla birlikte Kızılırmak nehri kenarlarındaki kayalıklardaki mağaralara yerleşmişlerdi. Karlı kış günlerinde yapılan bu harekâta kısa sürede başarı sağlanamamıştır. Yaklaşılması zor olan mağaralara yapılan atışlar etkili olamamış, karşıdan mantelli topraklarla yapılan atışlardan da bir sonuç alınamamıştır. Bu sebeple Pontusçu çetelerle yapılan mücadele aylarca sürdü. Geçen bu uzun süre içinde açlığa dayanamayan mağaralardaki 10 bine yakın Pontusçu Rum teslim olmak zorunda kaldılar.<sup>19</sup> Harekât esnasında mağaralardan çıkararak sarp mntıkalara kaçan Pontusçuların arasında bulunan çocuk ve kadınlardan bir kısmı soğuktan ölmüştü.

Kızılırmak vadisinde Pontusçulara karşı yapılan bu harekâttan kesin bir netice alınamaması TBMM'nin 18 Mayıs 1922 tarihli oturumunda gündeme gelmiş, Tokat Mebusu Rifat ve Hamdi Beyler Pontus meselesine dair Dâhiliye Vekâleti'ne soru önergesi vermişlerdir. 15 Mayıs 1922 tarihli önergede, 1922 Şubat ayında Kızılırmak vadisinde yapılan harekâtın başarısız olduğu dile getirilerek Fethi Bey eleştirilmiştir:

Yapılan harekât-ı askeriye o havalinin emniyet ve asayişini katiyen temin etmediği gibi Rum âsilerinin esasen iaşesinden âciz kalarak terk ettikleri birtakım aceze ve nisvanın dehaleti şekil ve mahiyetinde bir muvaffâkiyet gösterdiler. Ve bu suretle şâkîlerin ayaklarından bağı çıkararak yeni baştan Müslüman köylerine tasallut ettiler. Amasya, Samsun muhitinden vazih bir malumatım yok ise de, Tokat mntıkasında Rumların halen yapmakta oldukları mezalim hakkında aldığımız hususi mektuplar ile seçim mntıkamız nazar-ı dikkatimizi celp ediyorlar. Hattâ resmi raporların muvafık-ı hakikat olmadığını dahi kayıt ve işaret ediyorlar. Rumlar beş altı seneden beri irtikâb ettikleri mezalim ve fecayie elyevm devam etmekle beraber şu sırada bililtizam rast geldikleri köy kadınlarını feci bir surette katil ve imha ediyorlar. Millî davanın istihsalı uğrunda can ve

<sup>19</sup> Fethi Bey, Pontusçuların sığındığı sarp mağaralar hakkında şu örneği vermektedir: “Zannedersem Asarcık isminde bir mağara. O mağarada tatbikat esnasında -ki çıkılması gayet müşkül-dür. Yirmi, otuz metre irtifaında sarp bir kayanın içerisine açılmış bir deliktir. Kendileri ipe çıkıyorlarmış. O mağaranın içerisinde müsellaş eşkıya ile beraber silahsız birtakım kadın ve çocuk ve erkek vardır. Bunların teslim olmasına suret-i katiyede itina ettik ve esasen yapılan tedâbir de, takipler de bu mağaraya müteaddit defalar girilmiş ve nihayet bir ila beş gün durulmuş ve neticede yorgunluk hâsıl olduğu için bırakıp gidiyorlarmış. Bunlar da eskisi gibi gelip gidecektir zannıyla teslim olmadılar ve hiçbir kimsenin teslimine muvafakat etmediler. Hatta bizim oradaki zabitimize birkaç defa gel, gel teslim olacağız diye istihza ettiler ve kurşun atıldılar. Bu defa mağarayı eşkıya telef veya teslim oluncaya kadar zerre kadar tarassuttan bırakılmamasını emrettik. Ve kırk gün sonra teslim olmaya mecbur oldular ve bunların içinde de kadın, çocuk ve erkek vardı. ...”, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, s. 375.



malca âzami fedakârlığı ifa eden zavallı halkın köylerinde kalan birkaç ihtiyar ile kadınların ve beş on baş hayvanlarının mevcudiyet ve emniyetini temin edecek kuvvetler mahallerinde mevcut iken ne için yapılmadığını sual etmek hakkımız olduğu takdir buyrulur. Tokat'a kadar tesirâtı hissedilen bu fecayi ve mezalimden halk arasında mahsus olan havf ve hirâs memleketin emniyet ve iktisadiyatını ihlâl edecek dereceyi bulmuştur. Hususi malûmat ve duyduklarımıza göre o civardaki takip taburları meseleyi ehemmiyet-i mahsusasıyla hüsnü telâkki etmeyip oralarda bu işi uzatmak ve umumi cephe gerisinde rahat vakit geçirmek maksadı mevcut imiş. Fethi Beyefendi bizzat bu harekâtın başında bulunacağını ve Mart hulûlünden evvel bu fecayie nihayet vereceğini vaat buyurduğu halde Samsun ve Bafra merkezlerinden maada hiçbir harekâtın başında bulunmamış ve Amasya'da mutasarrıfın ısrarıyla bir gece kalmış ve Tokat'a hiç gitmemiştir. Dört liva mebuslarına karşı bu işi deruhte eden Dâhiliye Vekili müşârüniyleh Fethi Beyefendi olmakla vaat ve temini mucibince kışın bu işi hüsnü neticeye vardiymayıp da Rumları yeni baştan mütezâyid bir gayz ve kin ile milletin başına bela etmesi esbabını Vekili müşârileyhten istifsâr eyleriz.<sup>20</sup>

Fethi Bey bu önergede ileri sürülen iddiaları TBMM'nin 10 Haziran 1922 günü yapılan gizli toplantısında cevaplamıştır. Pontusçu çetelere karşı başlatılan askerî harekâtın sürdüğü bu tarihte Fethi Bey özetle şu bilgileri vermiştir:

Cemil Cahit Bey, 10. Fırka Komutanlığı'na atandıktan sonra Pontusçu çetelere karşı harekât hazırlıklarına başlamıştır. Fethi Bey'in ifadesiyle, “Şubatın 22 veya 23. günüdür. İyi hatırımda değil, o gün umumi takibata mübaşeret olundu. Evvela eşkıyanın en ziyade tahassungâhi olan Nebyan dağına harekât yapıldı ve bu harekât tekrar edildi, bir daha tekrar edildi, ondan sonra diğer mıntıklarda da harekât yapıldı. Ondan sonra Tavşan dağı istikametinde harekât yapıldı. Velhasıl müteaddit cihetlerde, müteaddit askeri harekâta bulunuldu.” Şubat ayının sonlarında başlatılan askerî harekât halâ devam etmekteydi. 20 Mart-15 Mayıs 1922 tarihleri arasında Pontusçu isyancılardan 1.150'si teslim olmuş, diğerleri sağ, yaralı ve ölü olmak üzere toplam 16.928 kişi etkisiz hale getirilmiştir. Bunun 1.588 kişisi Merkez Ordusu zamanına, diğer 15.340 kişisi de Fethi Bey'in başlattığı harekât dönemine aitti. Fethi Bey'in ifadesiyle, “Efendiler on beş bin kişinin sağ, ölü ve yaralı olarak elde edilmesi büyük bir meydan muharebesidir. Bizim orada bulunan firkamız mütemadiyen gece ve gündüz demeyerek, dağ, dere demeyerek, kış, yağmur demeyerek eşkıyanın arkasını bırakmamış ve takip etmekte bulunmuştur ve bu surette bizden de tabii zayıat olmuştur.” Harekât sırasında elde edilen başarıya nispetle zayıyatımız çok az olmuştur. Takibat esnasında çetecilerin erzak depoları ve barınma yerleri tamamen tahrip edilmiştir. Pontusçu eşkıyalar, “eskiden kendilerine güzel barakalar vesaireler tesis etmişlerdi ve rahat rahat yaşamakta idiler ve hatta etrafında ziraat de ediyorlardı ve ziraatları da biçiyorlar ve yiyorlardı.” Bütün bunlar tahrip edilerek açlığa mahkûm edilmişler ve böylece isyancılardan önemli bir kısmı teslim olmak zorunda kalmışlardır.<sup>21</sup>

<sup>20</sup> TBMMZC, C: 20, TBMM Matbaası, Ankara 1959, s.67-68.

<sup>21</sup> TBMM Gizli Celse Zabıtları, s.372-373.

Fethi Bey, Samsun'da bazı Rum ailelerin müracaatları üzerine bunların yurtdışına çıkmalarına izin vermişti. Bu durum Samsun'da bazı dedikodulara ve memnuniyetsizliklere sebep olmuş ve TBMM'de de eleştirilmiştir.<sup>22</sup>

Dâhiliye Vekili Fethi Bey, harekâtın ardından Mart ayının ilk günlerinde Samsun Mutasarrıfı Faik Bey'le birlikte Çarşamba'ya gitti. Burada bir gece kalarak incelemelerde bulundu. Teftiş sırasında, köyleri Rum eşkıyası tarafından yakılmış olan Çarşamba kazasındaki Müslüman halkın “pek feci bir zaruret ve ihtiyaç içinde” oldukları görülmüştü. Aynı zamanda Çarşamba'nın Ayvalık mıntikasında üç bin kadar nüfusun açlıktan vefat etmekte olduğu anlaşılmıştı.<sup>23</sup> Çarşamba mıntikasındaki Ermeni çeteleriyle Çarşamba ve Terme mıntıklarındaki Müslüman çetelerin af dilekleri kabul edilerek cezaları tecil edildi. Ermenilere bir iskân sahası gösterildi. Silah ve cephanelerini teslim edeceklerini taahhüt etmelerine rağmen buna uymamışlardır. Fethi Bey buradaki incelemelerinden sonra Samsun'a dönmüş ve ardından Trabzon'a hareket etmiştir.

8-14 Mart 1922 tarihleri arasında Trabzon, Giresun ve Ordu ziyaretlerini tamamlayan Fethi Bey, 15 Mart 1922 günü Ordu'dan Samsun'a gelmiş, iki gün sonra da Ankara'ya gitmek üzere Samsun'dan ayrılmıştır.<sup>24</sup>

### **Fethi Bey'in Trabzon, Giresun ve Ordu'yu Ziyareti**

Pontuşçular üzerine başlatılan harekât devam ederken Fethi Bey Trabzon, Giresun ve Ordu'ya kısa süreli ziyaretlerde bulundu. 8 Mart'ta Samsun'dan vapurla hareket eden Fethi Bey'in,<sup>25</sup> Trabzon'a gelmekte olduğu haberi İstikbal gazetesinde yer almıştır.<sup>26</sup> Ertesi gün refakatinde Jandarma Genel Komutanı Galip Bey olduğu halde Trabzon'a gelen Fethi Bey, iskelede büyük bir törenle karşılanmıştır. Vapurun limana yaklaştığı sırada “halk fevç fevç iskeleye inmiş”, polislerle bir bölük asker, öğrenciler ve Dârüleytam bandosu iskelede yerlerini almışlardı. Eşraf ve Vilayetin ileri gelen memurları da iskelede toplanmışlardı. Vapurun limana girmesi üzerine Vali Vekili ve Fırka Komutanı Sami Sabit Bey ve Belediye Reisi Hüseyin Efendi motorla, Müdafaa-i Hukuk heyeti ile diğer yetkililer kayıklarla vapura gitmişlerdir. Bir süre sonra Fethi Bey motorla iskeleye gelmiş ve burada kendisini karşılayanlarla görüştüktan sonra halkın alkışları arasında otomobile binerek Belediye dairesine gitmiştir. Belediyede eşraf ve memurlarla yaptığı

<sup>22</sup> Beyoğlu, *a.g.e.*, s. 431.

<sup>23</sup> Dahiliye Vekaletinin 17 Mayıs 1922 tarihli yazısı üzerine Çarşamba kazasına yardım yapılması için bir kararname çıkarılarak “Terme kazasında emanet-i aşareden mevcut otuz iki bin kilo mısırın” Çarşamba'ya gönderilmesi kararlaştırıldı, 30 Mayıs 1922. *BCA* 030-18-01-01-04-55-7.

<sup>24</sup> Beyoğlu, *a.g.e.*, s. 431.

<sup>25</sup> Fethi Bey, aynı gün Samsun'dan eşi Galibe Hanıma yazdığı mektupta, “Ben bugün Trabzon'a gidiyorum. Üç dört gün sonra avdet edeceğim. Ondan sonra dahi Ankara'ya hareket edeceğim” demektedir. Fethi Okyar, *İki Gözüm Galibem Malta Sürğününden Mektuplar*, Ed. Pınar Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s.242.

<sup>26</sup> “Samsun'da bulunmakta olan Dahiliye Vekili muhterem Fethi Beyefendi'nin bugün şehrimizi teşrif buyuracakları haber alınmıştır.”, *İstikbal*, 9 Mart 1922.

görüşmede, “Trabzonluların vatanperverliklerinden kahramanlıklarından ve Millî harekâta önyak olmalarından sitayişkârane bir surette bahsettikten sonra halkın emellerini ve arzularını anlamak maksadıyla seyahat etmekte olduğunu söylemiştir.” Gece, Belediye Reisi Hüseyin Efendi tarafından misafir edilen Fethi Bey, ertesi gün halkla görüşmelerde bulunmuştur.<sup>27</sup>

Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey TBMM'nin 10 Haziran 1922 tarihli oturumunda, Dâhiliye Vekili Fethi Bey'in Trabzon'da halkla görüşmediğini iddia etmiştir. Fethi Bey, aynı oturumda yaptığı konuşmada kendisine yöneltilen eleştirilerin doğru olmadığını savunmuştur:

Bendeniz Trabzon'a gittiğim zaman Trabzon ahali-i hamiyet-mendânın hüsnü kabulüne mazhar oldum ve Belediye dairesine gittim. Belediye dairesinde memleketin bilumum eşraf ve ağayânı ve muteberânı geldiler ve onlarla görüş-tüm. Ahali ile temas etmek için başka tarik yoktur zannederim. Belediye dairesinde herkesi kabul ettiğim gibi hükümete bana müracaat eden her zatı kabul etmekten başka halkla temas için bir tarik bilmiyorum. Dükkân dükkân gezip te herkesin hatırını sormak da zannederim bir Dâhiliye Vekili için kabil değildir. Burada kendilerinin kastetmek istedikleri Müdafaa-i Hukuk Reisi Hacı Ahmet Efendi ile Belediye dairesinde görüş-tük. Belediye Reisi muhtereminin kendilerine müteşekkirim, bana evlerinde yer verdiler, hüsnü kabul ettiler. Onun evinde bir saat kadar görüş-tüm, temas ettim ve beni Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde bir ziyafete davet ettiler, düşündüm, bu daveti kabul etmemek için kendimce bir mazeret buldum. Çünkü Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kısm-ı azamı böyle ziyafetlere masrûf olduğu için ve bu masruf paraların masraflarının hizasında da hangi zatın şerefine ziyafet verildiği mukayyet olduğu cihetle benim namımın da bu tahsisat raporuna geçmesine razı olmadığım için (alkışlar) davetlerini kabul edemedim. İşte halk ile temas etmemek meselesi, halkın temasından kaçınmak meselesi, sırf bu ziyafetin kabul edilmemesinden neşet etmiştir. Mekteplerine gittim, müftülerine gittim, bilcümle devâire gittim, hükümet dairesinde ilan ettim ve kim arzu ederse bana gelsin ve arz-ı halini versin dedim. Halkla temas için başka surette bir çare olacağını bilmiyorum, bir çare varsa lütfen bildiriniz.<sup>28</sup>

Trabzon'a gelişinde büyük bir törenle karşılanan Fethi Bey'in ayrılırken nasıl uğurlandığı hakkında Trabzon basınında herhangi bir haber yayınlanmamıştır. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yayın organı durumundaki İstikbal gazetesinin takındığı bu sessizlik Fethi Bey'e duyulan kırgınlığın bir yansıması olarak da değerlendirilebilir. Trabzon'da birkaç gün kalan Fethi Bey, Samsun'a dönüşünde önce Giresun'u ve ardından Ordu'ya ziyaret etmiştir.

Fethi Bey, 13-14 Mart tarihlerinde Ordu'da ziyaretlerde bulunmuştur. 13 Mart pazartesi günü motorla Giresun'dan Ordu'ya gelen Fethi Bey'in refakatinde Jandarma Genel Komutanı Miralay Galip Bey, Dahiliye Özel Kalem Müdürü Raşit Bey, Giresun Belediye Reisi ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Osman Ağa

<sup>27</sup> *İstikbal*, 10 Mart 1922. Fethi Bey'in 10 Mart 1922 günü Trabzon'da yetkililerle çektiği toplu fotoğraf için bkz., Okyar, *a.g.e.*, s. 243.

<sup>28</sup> *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, s. 371-372.

(Topal Osman), Ziya Bey (Çürüksulu) bulunuyordu. Ordu Mutasarrıfı Ethem Bey başkanlığındaki heyet Fethi Bey'i iskele başında karşılamışlardır. Takım önünde İstiklal Marşı okunduktan sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne geçilerek görüşmeler öğleye kadar devam etmiştir. Görüşmelerin ardından Alipaşazade Ziya Bey tarafından yirmi kişilik ziyafet verilmiştir. Geceyi Ordu'da geçiren Fethi Bey ertesi gün okulları, Osmanlı Bankasını, Ticaret Odasını ve ticarethaneleri ziyaret etmiştir. Öğle yemeği Belediye Reisi Yusuf Bey tarafından, akşam yemeği ise eşraftan Hacı Harun efendinin konağında verilmiştir. Fethi Bey refakatindekilerle birlikte gece saat üç sıralarında limanda bulunan Fransız bandıralı Vusta vapuruyla Samsun'a hareket etmiştir.<sup>29</sup>

### Sonuç

Dâhiliye Vekili Fethi Bey, 15 Mart 1922 günü Ordu'dan Samsun'a dönmüş, iki gün sonra 17 Mart'ta Ankara'ya gitmek üzere Samsun'dan ayrılmıştır. İki ay kadar süren Karadeniz gezisinin iki haftaya yakın kısmını Samsun'da geçiren Fethi Bey Amasya, Çorum ve Sungurlu yoluyla 25 Mart günü Ankara'ya dönmüştür. Dekovil treniyle saat ikide Ankara'ya gelişinde kendisini Valisi İhsan Bey ve diğer devlet erkânı karşılamışlardır.<sup>30</sup>

Gezi sırasında Pontusçuluk dışında adi eşkıyalık olaylarının da ortadan kaldırılmasına çalışılmıştır. Jandarma Genel Komutanı Miralay Galip Bey'in yaptığı açıklamaya göre, bölgede ufak-tefek inzibati ve yol kesme olayları yaşanmaktaydı. Halkı eşkıyaların verdiği zararlardan korumak için aralıksız bir takibat başlatılarak köklü tedbirler alınmıştır. Çorum livası dâhilinde eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan bir çete reisi, sıkı takibat karşısında Yozgat'ta devlet güçlerine teslim mecbur olmuştur.<sup>31</sup>

Fethi Bey Ankara'ya döndüğünde 10. Fırka'nın Pontusçulara karşı başlattığı harekât devam etmekteydi. Yürütülen sıkı takip sonucu birçok Rum çetesi Samsun'u terk etmek zorunda kalmıştı. Samsun ve çevresinde Müslümanlara karşı çeşitli mezalimlerde bulunan seksen kişilik bir Rum çetesi Kastamonu ve Bolu taraflarına geçmişti. Mayıs ayında kendilerini takip eden askeri birlikle girdikleri çatışmada bunlardan 14'ü ölü, 5'i yaralı ve 6'sı da sağ olarak yakalanmıştı. Ayrıca, Müslüman köylerinden gasp etmiş oldukları eşya ve erzak da ele geçirilmişti.<sup>32</sup> Bununla birlikte 1922 yazında Pontusçu çetelerin varlığına henüz son verilememişti. Dâhiliye Vekâleti'ne gelen raporlarda Samsun, Amasya, Tokat livaları asayişini ihlal eden eşkıyanın tekrar sarp mevkiilerde toplanarak büyük çeteler halinde köylerde Müslümanlara karşı saldırılarını artırdıkları bildirilmekteydi. Cemil Cahit Bey'in tahminine göre Ağustos ayı itibarıyla Samsun, Amasya ve

<sup>29</sup> *Güneş*, 15 Mart 1338.

<sup>30</sup> *HM*, 26 Mart 1922.

<sup>31</sup> *HM*, 28 Mart 1922.

<sup>32</sup> *HM*, 25 Mayıs 1922.

Tokat livalarında 1.600 kadarı silahlı olmak üzere 8 bin kadar eşkıya mevcuttu. Bunlardan 3.500'ü (800'ü silahlı) Samsun livası dâhilinde bulunuyordu.<sup>33</sup>

Dâhiliye Vekili Fethi Bey'in uzun bir süre bizzat harekât bölgesinde bulunması TBMM Hükümeti'nin Pontus isyanının bastırılmasındaki kararlılığını göstermektedir. Başlangıçta Pontusçu çetelerle mücadele görevi bir askerî tedbir olarak Merkez Ordusu'nun sorumluluğuna bırakılmıştı. Fethi Bey'in Dâhiliye Vekilliği'ne atanmasından sonra ise bu görev mülkî idarenin sorumluluğuna verilmiştir. Böylece bir iç asayiş meselesi olarak görülen Pontus isyanı bir yıl içinde tamamen bastırılmıştır.

### KAYNAKLAR

- Anadolu Hediyesi*, Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şürekâsı, No: 4, Dersaadet 1337.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*
- BEYOĞLU, Süleyman, *İki Devir Bir İnsan: Ahmet Faik Günday ve Hatıraları*, Bengi Yayınları, Birinci Basım, İstanbul 2011.
- Güneş*, 15 Mart 1338.
- Hâkimiyet-i Milliye (HM)*.
- İstikbal*.
- KURT, Yılmaz, *Pontus Meselesi*, TBMM Basımevi, Ankara 1995.
- OKYAR, Fethi, *İki Gözüm Galibem Malta Sürgününden Mektuplar*, Ed. Pınar Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.
- ÖZÇELİK, Mücahit, "I. ve II. Dönem Niğde Milletvekilleri ve Faaliyetleri", *I. Uluslararası Niğde Dil, Kültür ve Tarih Sempozyumu*, 3 Mayıs 2012, s.16.
- TBMMZC*, C:15, 18, 20, TBMM Matbaası, Ankara 1959.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C: III, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1985.
- YAZICI, Nuri, *Milli Mücadele'de (Canik Sancağı'nda) Pontusçu Faaliyetler (1918-1922)*, Ankara 1989.
- YILMAZ, Hadiye, *Dünden Bugüne Pontus Macerası*, İstanbul 2016.

<sup>33</sup> Fethi Bey, 16 Temmuz 1922'de İcra Vekilleri Heyeti'ne gönderdiği yazıda, "Eşkıyanın bu sureti tecavüzü evliye-i mezkure servet-i umumiyesini fevkalâde ızzar ettiği gibi nüfusça da zayıtı mucib olmakta ve bilhassa nüfus zayıtı telafisi gayrikabil olacak dereceyi bulmaktadır." Bakanlık mutasarrıflarla görüşerek Samsun livasında 13, Amasya livasında 35, Tokatta 30 yerde sabit kuvvetli karakollar ve ayrıca her üç livada "dolgun mevcutlu seyyar takip kuvvetleri" tertibinin başarılı sonuçlar alacağı kanaatine varmış. Bunun için üç livanın jandarma kadrosuna 3 bin neferin ilavesini uygun görmüştü. *BCA*, 030-18-1-1-07-16-18.

## EKLER

### TOKAT SANCAĞI'NDA PONTUSÇULUK FAALİYETLERİ\*

“Harbi Umûmî'nin birinci senesi nihayetlerinde, malum ya o zamanlarda bunlar da askere alınmışlardı. Bu askere alınanlar tamamıyla firar ettiler ve geldiler. Karadeniz sevâhilinin Ruslar tarafından işgali üzerine Çar Hükümeti bunlara silah dağıttı. Bu firarlar ta Samsun ile Çarşamba arasından başlar gelir, Yeşilırmağ'a, Tokat'a gelir, Erbaa (?) nahiyesinde müntehi olur. Bütün ormanlık bir dağdır. Bu dağda 70-80 bine yakın Rum köyleri vardır. Bunlar tamamıyla teslîh edilmişlerdi (silahlandırılmışlardı), bomba ve saire hepsi vardı. Bunlar alelade hırsızlık yapıyorlardı. O zaman islam köylerinde de asker kaçakları vardı. Bazı asker kaçakları bunlara karşı köylerini vikaye ediyorlardı. Ara sıra müsademe de oluyordu ve birbirlerini öldürüyorlardı. Sonra efendim, mütareke oldu, mütareke olduktan sonra bu Rumlara karşı gayet ihmalkâr bir siyaset takip edildi. Güya Rumlara ilişilmeyecek, Rumlara ilişilirse Hükümet mazarrat (zarar) görecek, Rumların yaptığı cinayetleri Hükümet tabiatıyla ister-istemez ihmal edecek, görmeyecek. Bunlar Hükümetin vaadini anladılar. Ötede beride artık dünyada bir insan nasıl öldürülürse kazıklamak, ağaca bacağından asmak, yakmak, türlü türlü işkencelerle kıyıda, bucakta öldürülür. Ne bir müddeiumumi gidebilir, ne bir jandarma gidebilir. Orada ölenler toprak yüzü görmemişlerdir, toprağın üzerinde çürümüşlerdir. Hele ırmağa atılan Müslümanların adedini Allah bilir. Yani bu mezalim o kadar çoktur ki, hükümet bilmiyor efendim. *Ne bir nahiye müdürü, ne bir kaymakam yazabilir, Hükümetin siyasetine dokunurmuş. Hatta bendenizi Rum meselesiyle alakadar olmak üzere Erbaa Kaymakam vekâletine gönderdiler. Giderken mutasarrıf ile jandarma kumandanı oturuyorlardı. Bendeniz de görüştüm, dediler ki, Rumların yaptığı cinayetleri biraz görmeyiver dediler. Niçin dedim; öyle siyasetimiz var dediler. Rumların yaptığı hırsızlıktan cinayetten dolayı birçok Müslümanlara iftira edilmiştir, kasten olmuştur ve Müslümanlar Rumların yerine gelmişler ve hapis olmuşlardır. Ferit Paşa Hükümeti zamanında böyle bir şeydi. Boyalarcık (?) dağından Pazar nahiyesine kadar teşmil eden bu kısımda yirmi kadar köy yani tamamen Boyalarcık dağının odunundan, otundan iktifa ve intifâ ederlerdi. Eskiden beridir ki arkaları bu dağlardır. Kendileri giderler, oradan odun keserlerdi. Beş senedir oradan ne bir hayvan ne bir odun kesebilirler, ne bir çöp getirebilirler, ne de bir hayvan yayabilirlerdi. Önünde ufacak bir mera varsa, var yani ekin arasında. Bundan başka orada hayvan da kalmadı, bir şey de kalmadı, bütün munkarız oldu gitti. Hala bugüne kadar devam ediyor. 23 Mayıs tarihli aldığım mektupta yine birkaç tane köyü soymuşlar, kadınları kesmişler. Sonra Serpin köyü var bu, dağlar içinde yüz elli hanelik bir köy. Bunlar askerden kaçırdıkları delikanlılarla bu köyü beş saattir muhafaza ediyorlardı. Köyün etrafına siper kazmışlar. Geçen gün geldiler, köyün beş yüz tane mevâşisini (davar ve mal) götürdüler. Bir köyden beş yüz tane mevâşî giderse o köyden ne hayır kalır. İşte bu suretle bütün köylerde ne kadar köy varsa bu dağdan mahrum kaldılar, istifade etmediler.”*

---

\* Tokat Mebusu Rifat Bey'in TBMM'deki konuşması. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C: III, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1985, s.386



Samsun'da Fethi Bey'e refakat eden heyet (sağdan sola): Ağır topçu yüzbaşı Sarıyerli Kamil Bey, Samsun mebusu Süleyman Bey, Jandarma Genel Komutanı Yaveri Yüzbaşı Ferit Bey, Jandarma Genel Komutanı Miralay Galip (Yenen) Bey, Topçu Yüzbaşı Cemal Bey, Dâhiliye Vekâleti Özel Kalem Müdürü Raşit Bey, Samsunlu Hafız Efendi.



Dâhiliye Vekili Fethi Bey Samsun'da (Mart 1922)



Dâhiliye Vekili Fethi Bey Samsun'da (sağdan sola): Dâhiliye Vekâleti Özel Kalem Müdürü Raşit Bey, Jandarma Genel Komutanı Miralay Galip (Yenen) Bey, Dâhiliye Vekili Fethi Bey, Samsun Mutasarrıfı Faik (Günday) Bey, Samsun mebusu Süleyman Bey.



Dâhiliye Vekili Fethi Bey Trabzon'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleriyle